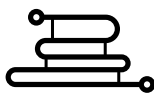

Biblioteka
JANUS

TIM press

Biblioteka

JANUS

Timothy Williamson

Tetralog

Ja imam pravo, ti griješiš

Naslov izvornika

Tetralogue

I'm right, you're wrong

© Timothy Williamson 2015

© za hrvatsko izdanje:

TIM press d.o.o., Zagreb

tim.press@tim-press.hr

www.tim-press.hr

Sva prava pridržana

ISBN 978-953-369-005-6

Timothy Williamson

Tetralog

Ja imam pravo, ti griješiš

S engleskoga prevela

Martina Blečić

Zagreb, 2022.

Sadržaj

Predgovor hrvatskom izdanju (Timothy Williamson) 7

PRVI DIO

Zamke pomirbe 11

DRUGI DIO

Užasi istine 41

TREĆI DIO

Prednosti oholosti 77

ČETVRTI DIO

Poroci vrlina 111

Zahvale 145

Pogovor hrvatskom izdanju (Nenad Smokrović) 147

O autoru 153

Predgovor hrvatskom izdanju

Veoma mi je drago što će ova knjiga biti dostupna čitateljima u Hrvatskoj. Zahvalan sam profesoru Nenadu Smokroviću i njegovim suradnicima u Centru za logiku pri Sveučilištu u Rijeci na predlaganju te inicijative i mukotrpnom radu na prijevodu. Knjiga je prvenstveno namijenjena običnom čitatelju, a ne profesionalnom filozofu. Ne pretpostavlja poznavanje filozofije iako se nadam da će čitatelji koji ga već imaju na ovim stranicama ipak naći nešto što će ih zanimati.

Zapravo, nekoliko sam svojih knjiga – uključujući i ovu – djelomično napisao u Hrvatskoj, u starom gradu Korčuli, gdje obitelj moje supruge Ane Mladenović Williamson ima kuću. Kad bi me nadahnuće napustilo, kroz prozor sam mogao baciti pogled na Svetog Iliju, najvišu planinu na poluo-toku Pelješcu, s druge strane kanala. U istoj sobi sad pišem ovaj predgovor. Doista, moj rad na filozofiji često je imao dodira s Hrvatskom i hrvatskim filozofima, što je počelo još daleke 1979. kad sam kao student Sveučilišta u Oxfordu filozofskom društvu iznio odgovor na gostujuće predavanje dr. Ede Pivčevića. Od 1981. nadalje bio sam sudionik čuvenih ljetnih škola na Interuniverzitetkom centru Dubrovnik, posljednjih godina s profesorima Nenadom Smokrovićem, Majdom Trobok, Nenadom Mišćevićem i drugim kolegama i prijateljima. Uživao sam u gostovanjima na sveučilištima u Rijeci, Splitu i Institutu za filozofiju u Zagrebu, a objavio sam radove u mnogim hrvatskim časopisima. Međutim ovo je moja prva knjiga objavljena na hrvatskom jeziku.

Kad bih samo jednom riječju trebao reći o čemu je ova knjiga, to bi bio „relativizam“. Što je to relativizam? Upravo to je problem. Ta riječ nema preciznog značenja premda

mnogi *misle* da znaju što znači. Zašto stoga pisati knjigu o nečem što je tako nejasno? Jer to je etiketa koja se pripisuje rasprostranjenosti i utjecajnoj tendenciji u suvremenom društvu i kulturi. Može se naći u nejasnim frazama poput „sva su gledišta jednakovrijedna“ i „ne postoji apsolutna istina“ koji se često mogu čuti kako u kafiću tako i na sveučilišnom predavanju. Pokazatelj globalnog dosega relativizma raspon je jezika na koji je knjiga *Tetralog* prevedena ili se upravo prevodi, na kineski, korejski, perzijski, azerski, turski, kao i na njemački, španjolski, talijanski, rumunjski, a sad i na hrvatski. Mnoge privlači relativizam jer vjeruju da je netolerancija njegova alternativa. Međutim odjek relativizma može se također čuti u izrazu „alternativne činjenice“ koji je upotrijebila Kellyanne Conway, savjetnica predsjednika SAD-a Donalda Trumpa u intervjuu 22. siječnja 2017, braneci lažnu izjavu glasnogovornika Bijele kuće o broju prisutnih na Trumpovoj inauguraciji.

Relativizam zvuči kao filozofska ideja, ali iznenađujuće je teško objasniti što ta ideja jest, a da ne postane samopobijajuća ili trivijalna. Ona se nada naprosto odrediti kao teorija jer se ne zna što se to točno treba odrediti. To je razlog zašto beskompromisni filozofi najčešće nisu skloni raspravama o relativizmu, osim u vrlo ograničenim oblicima. Međutim neprestano na njega nailaze kod svojih studenata. To nije ohrabrujuća situacija. Čak i ako je relativizam nejasna prije negoli precizna tendencija mišljenja, dovoljno je utjecajan i zaslužuje širu raspravu.

Taj me je problem naveo na ideju o raspravi o relativizmu u dijaloškom obliku. Na taj se način može određenom liku dopustiti da oprimjeri relativističku tendenciju onako kako se ona pojavljuje „u stvarnom životu“ i tako drugim likovima omogućiti da se tamo s njom suoče, radije negoli dopustiti pojavu „pripitomljenih“ verzija relativizma. Čitateljima prepuštam da pogađaju izbalansiranost mojih simpatija među likovima (neki čitatelji prosuđuju pogrešno). Poput većine

dijaloga u stvarnom životu, ni ovaj ne završava u univerzalnoj harmoniji.

Kao što to naslov *Tetralog* sugerira, dijalog ima četiri lika, ne samo dva. Razlog je taj što relativizam ima neku vrstu kvalitete drugog reda. Postaje relevantan tek *nakon* što je došlo do neslaganja prvog reda (ili prividnog neslaganja), primjerice o broju prisutnih na Trumpovoj inauguraciji, ili o tome postoji li Bog, čime se dostiže najniža točka rasprave: niti jedna od strana nije u stanju promijeniti mišljenje one druge. Relativizam ulazi u igru kao korak prema razumijevanju važnosti ove točke zastoja, a protorelativizam kao alternativa relativizmu. Kako se ne bi pobrkale dimenzije prvog i drugog reda, dva lika oprimjeruju pitanje prvog reda, dok dva druga lika oprimjeruju pitanje drugog reda, ukupno njih četvero.

Nakon što se pojavilo englesko izdanje *Tetraloga*, moj prijatelj, američki filozof, rekao mi je da tu knjigu nisam trebao objaviti jer bi mogla imati loš politički učinak. Nije da se on nije slagao sa stavovima implicitno iznesenima u knjizi. Njegova je primjedba bila da sam u ovom radu namijenjenom neakademske čitateljima kritizirao filozofske ideje na koje su se mnogi s progresivne strane političkog spektra (nepotrebno i pogrešno) obvezali. Misli da sam trebao šutjeti. Odbacujem ideju da griješim. Premda dobar filozofski argument nesretnim slijedom okolnosti može u načelu imati loše političke posljedice, to nije uobičajeno. Na duge staze, malo je vjerojatno da će filozofska konfuzija ponuditi sigurnu osnovu za čvrste političke vrijednosti. Umjesto toga ona otvara suviše prostora za oportunističke interpretacije koje na mnoge načine mogu služiti interesima nekog političara. Štoviše, politička vrijednost kao što je tolerancija ne može biti neograničena jer bez prikladnog razumijevanja njezina utemeljenja dospijevamo u lošu poziciju za određivanje njezinih granica. Filozofi politički služe bolje kad zadrže intelektualno poštenje i ne pristanu na samocenzuru. Spekuliranje o političkim posljedicama opasan je vodič za filozofe.

Bili su to opći razlozi zbog kojih sam počeo pisati ovu knjigu. Uz to, dogodilo se i nešto posebno važno. Naime, 6. svibnja 2012. srušio se dio zida koji je okruživao vrt naše kuće u Oxfordu. Taj je događaj bio nadahnuće za prvih nekoliko stranica knjige premda nitko nije bio ozlijeđen, a ni naši susjedi nisu bili odgovorni za to.

Timothy Williamson
Oxford, kolovoz 2021.

- Roxana:** Samarkand je u Uzbekistanu.
- Sarah:** To je to?
- Roxana:** To je bila tvrdnja.
- Bob:** Dakle, ondje se nalazi Samarkand. Uvijek sam se pitao gdje je.
- Roxana:** Usredotočite se na logiku, ne geografiju. Tvrdeći nešto o Samarkandu, govorim istinu ako, i samo ako, Samarkand *jest* u Uzbekistanu. Govorim neistinu ako, i samo ako, Samarkand *nije* u Uzbekistanu.
- Zac:** Je li to sve, Roxana?
- Roxana:** Dovoljno je.
- Bob:** Mislim da shvaćam. Istinitost je reći kako stvari stoje. Neistinitost je reći kako ne stoje. Je li to ono što je Aristotel imao na umu?
- Roxana:** Takva parafraza zasad je prihvatljiva.
- Sarah:** Nije li, u tom slučaju, Aristotelova poanta potpuno trivijalna?
- Roxana:** Jednom kada je osoba shvati, da. Ipak, ti si je prekršila.
- Sarah:** Želiš li reći da sam mentalno zakinuta?
- Roxana:** Ne, ne želim ići tako daleko. Jednostavno ističem da si prekršila temeljno načelo logike istinitosti.
- Bob:** Sarah je vrlo inteligentna i visokoobrazovana dama, Roxana. Ne vjerujem da bi učinila takvo što.
- Roxana:** Ne vjeruješ da je tako, no učinila je upravo to.
- Sarah:** Kako?
- Roxana:** Obratite pozornost, sve troje. Sarah je najprije izjavila da vještičarenje ne djeluje. Tada je zanijekala da mora zaključiti da je istinito da vještičarenje ne djeluje. Bilo ju je strah koristiti riječ „istinito“. No, kao što to Aristotel uočava, reći o onome što jest da jest, ili o onome što nije da nije, istinito je. Dakle, Sarah je pogriješila. Tko god tvrdi da vješticharenje ne djeluje, *trebao bi* zaključiti da je istinito da vješticharenje ne djeluje.

- Zac:** Sarah se mora suočiti s tim problemom, Roxana, ne ja. Ona je tvrdila da najbolje poznaje vještičarenje.
- Roxana:** Tvoja je zabluda općenitija. Savjetovao si suzdržavanje od korištenja riječi „istinito“ i „neistinito“ jer njihova upotreba vodi kontroverznim vrijednosnim sudovima prema kojima su nečija uvjerenja bolja od tuđih.
- Zac:** Tako je, Roxana! Zbog toga trebamo prestati koristiti riječ na „i“ i riječ na „n“.
- Roxana:** Takvo odricanje je beskorisno. Izvor vrijednosnih sudova prešutna je pretpostavka da je bolje reći kakve stvari jesu, nego reći kakve stvari nisu (da iskoristimo Bobovu kolokvijalnu terminologiju).
- Bob:** Ne znaju svi koristiti kolokvijalnu terminologiju.
- Roxana:** Tiho. Nastavit ću. Prema implicitnoj pretpostavci da je bolje reći ono što jest, nego reći ono što nije, tvoja izjava da vješticharenje djeluje povlači da je bolje reći da vješticharenje djeluje, nego reći da ne djeluje jer, ako vješticharenje djeluje, izjaviti da vješticharenje djeluje jest reći ono što jest, a izjaviti da vješticharenje ne djeluje jest reći ono što nije.
- Sarah:** A što je s *mojom* tvrdnjom da vješticharenje *ne* djeluje?
- Roxana:** Paralelnim zaključivanjem, tvoja izjava povlači da je bolje reći da vješticharenje ne djeluje, nego reći da djeluje.
- Sarah:** Hvala.
- Roxana:** Stoga, uzimajući u obzir implicitnu pretpostavku, svaka tvrdnja sa sobom povlači da je tvrditi je bolje no nijekati je.
- Sarah:** Što želiš reći?
- Roxana:** Da do takvih kontroverzi o komparativnim vrijednostima dolazi i bez korištenja riječi kao što su „istinito“ i „neistinito“. Do ove je došlo zato što je Bob ustvrdio da vješticharenje djeluje, dok je Sarah nijekala da je tako. Oboje su pokušali o vješticharenju

tvrditi ono što jest. Ukoliko reći ono što jest nadjačava reći ono što nije, utoliko istina nadjačava neistinu.

Zac: Nadjačava je štapom! Koliko implicitnog nasilja u jeziku istinitosti i neistinitosti!

Roxana: U mojoj su školi učenike tukli zbog ovakvih upadica. Govorila sam, riječi „istinito“ i „neistinito“ samo omogućavaju da se temeljna težnja ka govorenju istine, kao težnja k istini, ostvari sa što manje riječi. Ne objašnjavaju tu težnju. Sarah je nakratko zaboravila na logiku istinitosti. Zac ju je neprekidno kršio pri izgradnji svoje naivne, manjkave kritike usmjerene prema korištenju riječi „istinito“ i „neistinito“.

Zac: Ne razumiješ, Roxana. Odbijam igrati konvencionalnu igru riječima „istinito“ i „neistinito“, pa zašto bih onda bio ograničen njezinim pravilima?

Roxana: Ti si taj koji ne razumije. Kritizirajući apsolutizam, pokušavao si pokazati negativne posljedice igranja po njegovim pravilima. Stoga moraš slijediti ta pravila kako bi došao do njihovih posljedica. Inače samo namećeš samovoljne zaključke. Ako ne naučiš igrati igru po njezinim pravilima, nikad nećeš shvatiti što jest, a što nije potrebno da bi je se igralo.

Sarah: No što ako netko – možda Zac – odbaci pretpostavku da je reći ono što jest bolje no reći ono što nije?

Bob: Postoje dobre laži. Umirućem čovjeku nije uvijek bolje reći kako stvari stoje.

Roxana: Kada ne preferiraš reći kakve stvari jesu više od toga da govoriš kakve nisu, ne biraš istinitost nad neistinitošću, a tvoje korištenje riječi poput „istinito“ i „neistinito“ ne mora te dovesti do kontroverznih vrijednosnih sudova.

Sarah: Vidiš, Roxana, iako mi je tvoj nastup odbojan, ideja mi se sviđjala te uviđam da imaš pravo. Kao nekome tko životu pristupa znanstveno, draža mi je

No ako možemo dostići barem grubu aproksimaciju modela, to je ipak vrijedan napredak.

Zac: Sarah, kako „upravljaš“ napretkom, kako ga zoveš? Kako natjerati ljude da se kreću prema tvojem modelu, a ne da se udalje od njega? Nećeš li trebati silu kako bi masu držala pod kontrolom, kako bi upravljala tim procesom? Pendrekom bi nasrnula na one koji se kreću nedopuštenim putevima.

Sarah: Govoriš kao da ljudi nemaju prirodnu sklonost onome što opisujem i kao da su nam racionalne rasprave potpuno strane. Ako smo zaista takvi, možda je moj model beznadan. No nisam toliko pesimistična. Ako se skupina ljudi susretne s praktičnim problemom koji treba riješiti, obično ga razumno rasprave i usuglase promišljeno rješenje.

Zac: Što s onim situacijama u kojima nekima od tih osoba religijske, moralne ili magijske zabrane ne dopuštaju ono što bi smatrala očitim rješenjem, Sarah? Stvari se tada mogu zahuktati, posebno ako drugi odbacuju te religijske, moralne ili magijske stavove.

Sarah: Da su bolje obrazovani, ne bi uopće imali te religijske, moralne ili magijske predrasude.

Zac: Tko će te postaviti za ministricu obrazovanja, Sarah?

Sarah: Biti političarka zadnje je što želim.

Zac: Tada ne možeš nekoga ni postaviti na poziciju ministra obrazovanja, Sarah. Ne možeš se odreći moći, a istodobno očekivati da će biti po tvome.

Roxana: Kao što je i kralj Lear otkrio.

Sarah: Pa, imam pravo glasa. Nažalost, samo moj glas neće puno napraviti. Mogu se samo nadati da se drugi ljudi slažu sa mnom.

Bob: Slažu li se?

Sarah: Nažalost, mnogo manje no što bih željela.

Bob: Ako te tješi, ministri obrazovanja ne upravljaju time što obični ljudi vjeruju.

- Zac:** Zašto to kažeš, Bobe? U mnogim zemljama određuju što će biti u školskim udžbenicima.
- Bob:** U školi sam imao problema jer ono što je bilo u udžbenicima ne bi ulazilo u moju glavu. Čak i kada bi ušlo, tamo nije dugo ostajalo.
- Sarah:** Sigurna sam da tvoja vjera u vještice nije proizišla iz škole. Otkud *je* proizišla, Bobe?
- Bob:** Kada sam bio dijete često me čuvala baka. Stalno je govorila o vješticama. Vjerovala je da je njezina susjeda jedna od njih. Vjerojatno je imala pravo. Kada sam sâm morao proći pored kuće te susjede, bio sam vrlo uplašen. Ponekad bih je vidio kako me gleda kroz prozor. Kasnije, kada sam bio tinejdžer, nisam ozbiljno doživljavao vještice. Počeo sam ponovno o tome razmišljati kada sam postao stariji. Što više o tome razmišljam, to je smislenije. Upoznao sam i druge ljude s iskustvom vezanim uz vještice. Toliko je toga što se ne može objasniti nikako drugačije. Cijeli moj život dokaz je za vještičarenje.
- Sarah:** Kakav neznanstveni stav!
- Roxana:** Bob prihvaća teoriju o vješticama na temelju toga što njegove dokaze objašnjava bolje od ostalih teorija. Zaključuje na temelju najboljeg objašnjenja. Je li ta metoda neznanstvena?
- Sarah:** Naravno da je zaključak na temelju najboljeg objašnjenja znanstvena metoda, no Bob je beznadno pogrešno primjenjuje. Vještičarenje nije zaista najbolje objašnjenje njegovih podataka. No vidim da te nikada neću razuvjeriti, Bobe.
- Bob:** *Ja* vidim da nikad neću promijeniti *tvoja* uvjerenja o vješticama, Sarah.
- Sarah:** Ako ga dokazi podrže, rado ću prihvatiti vještičarenje. To je znanstveni pristup.
- Bob:** Ni jedno iskustvo koje sam ti iznio nije promijenilo tvoje mišljenje. Da ti kažem da sam vidio vještice

kako lete nebom na metlama, jednostavno bi me optužila da lažem, ili da se pogrešno prisjećam, ili da pogrešno tumačim.

Sarah: Pa i činio bi to.

Bob: Nisi se potrudila ni pitati me *jesam li* vidio vještice na metlama.

Sarah: Jesi li?

Bob: Nisam, ali prijatelj mog prijatelja je. Veoma iskren čovjek.

Sarah: Možda je iskren, no ne govori istinu.

Zac: Vas dvoje nalazite se u dijalektičkoj slijepoj ulici, Sarah i Bobe, kao što sam i rekao kad sam vam se ranije predstavio. Ni jedno od vas dvoje neće nikada drugome promijeniti mišljenje. Zbog toga vam treba novi stav za mirnu koegzistenciju.

Bob: Kakav novi stav?

Zac: Za početak, Bobe, i jedno i drugo morate priznati da drugo ima pravo iz svoje perspektive.

Sarah: To smo već čuli. To samo znači priznati da drugo *misli* da ima pravo. Nije mi trebala tvoja pomoć da shvatim da Bob misli da ima pravo, a ni njemu nije trebala pomoć kako bi shvatio da ja mislim da imam pravo.

Zac: Više od toga, Sarah. Morate se složiti oko toga da svatko od vas može stvarima dati smisao na vlastiti način.

Sarah: Ne! Bob *ne* daje smisao stvarima. Kada se njegove ideje pomno promotre, vidi se da one *ne* objašnjavaju baš ništa. Ne pružaju ozbiljna predviđanja. To su samo bezvezarije koje smišlja u hod.

Bob: Nisu! Ne mogu ti dati na uvid jednadžbe kao što znanstvenik može. U školi mi nikad nije baš išla matematika. Mnogo pametniji od mene izučavaju kako vještice funkcionira. Naprednije vještice znaju to.

jasnih i razložnih stavova na oponente u dijaloškoj situaciji. Nikakvog poboljšanja u raspravljanju, a onda ni približavanja stanovišta, nema ni na dimenziji prvog ni na dimenziji drugog reda. Gledajući iz perspektive prvog reda, Sarah jasno i razložno pokazuje neodrživost Bobovih tvrdnji, ali ovaj time nije ni najmanje impresioniran i do kraja ustraje u svojim tlapnjama. Na razini drugog reda nije ništa bolje. Roxana uvjerljivo pokazuje apsurdnost Zacova relativizma, ali je na kraju razgovora Zac u istoj mjeri relativist kao i na početku. Ovim se otvara značajno pitanje učinka dobrog argumenta, ili, drugačije rečeno, pitanje o tome može li se kroz raspravu naučiti nešto novo, odnosno, može li bolji argument utjecati na korekciju lošijeg.

Williamson je pesimist. Knjiga završava ostavljajući dojam da je optimizam u pogledu napredovanja k istini kroz dijalog neutemeljen. Na završetku knjige vlak stiže na odredište, a sudionici dijaloga (tetraloga) rastaju se uvjereni u svoja početna shvaćanja. Svaki od njih i dalje misli: ja imam pravo, ti griješiš.

Nenad Smokrović

O autoru

Timothy Williamson (1955) britanski je filozof, Wykeham profesor logike na Sveučilištu u Oxfordu i predavač na New Collegeu. Bavi se logikom, analitičkom filozofijom jezika, epistemologijom i metafizikom. Predavao je u Edinburghu, na University Collegeu u Oxfordu i na Trinity Collegeu u Dublinu. Sudjelovao je na brojnim hrvatskim simpozijima i objavio mnoge radove u hrvatskim časopisima.

Autor je velikog broja radova i knjiga, od kojih su najznačajnije *Knowledge and its Limits* i *The Philosophy of Philosophy*. Knjiga *Tetralog. Ja imam pravo, ti griješiš* prvo je Williamsonovo djelo prevedeno na hrvatski.